

8D11361-"Тасымалдауды, қозғалысты ұйымдастыру және көлікті пайдалану" білім беру бағдарламасы бойынша PhD философия докторы дәрежесін алуға ұсынылған "Қазақстан қалаларында қоғамдық көлікті дамыту концепциясының ғылыми –практикалық негіздері" тақырыбындағы Бекмагамбетова Лаура Калмахановнаның диссертациялық жұмысының

АННОТАЦИЯСЫ

Зерттеу тақырыбының өзектілігі. Қалалық қоғамдық жолаушылар көлігі – бұл бүкіл қала шаруашылығының жұмысын анықтайтын басым құрылымдардың бірі. Қалалық көліктің, әсіресе қалалық жолаушылар көлігінің жұмысын бүкіл ағзаның өмірлік белсенділігін қамтамасыз ететін қан тамырлары жүйесінің жұмысымен салыстыруға болады.

Ірі қалаларда жолаушыларды тасымалдау мәселелері олардың пайда болуымен және дамуымен бірге туындады. Жолаушылар тасымалдары жаппай және бір мезгілде жоғары болғандықтан, халықтың еңбек сапарларын көлікпен қамтамасыз ету ерекше қиындық болып табылады. Бұл мәселені қалалық қоғамдық жолаушылар көлігінің жұмысын тиімді түрде ұйымдастыру арқылы шешуге болады.

Қалалардың көше-жол желісі өсуде, тұрғын үй және өнеркәсіптік құрылыс аумақтары ұлғаюда, ескі қала құраушы объектілер пайда болады және жоғалады. Мұның бәрі қоғамдық көліктің қазіргі жұмыс жүйесін жаңғыртуға, жетілдіруге алып келеді.

Қазақстанда болған әлеуметтік-экономикалық өзгерістер қалалық қоғамдық жолаушылар көлігін де айналып өтпеді. Бұл өзгерістер (нарықтық қатынастарға көшу) экономиканы басқару жүйесінің, оның ішінде қалалық жолаушылар көлігі кәсіпорындарын басқару жүйесінің өзгеруіне әкелді. Ірі қалалардағы бұл өзгерістер қалалардың өнеркәсіптік және тұрғын үй құрылысының қалыптасқан әдістері аясында болды: үлкен аумақтар (аудандар мен шағын аудандар); өнеркәсіптік аудандар (соның ішінде қала құрушы кәсіпорындардың бүкіл тобы) және тұрғын үйлер (бірнеше ондағаннан бірнеше жүз мыңға дейін тұрғындары бар, көбінесе қаланың тарихи орталығынан және өндірістік аймақтардан алыс), онда қалалық және аудандық маңызы бар көшелер, әдетте, аумақтың периметрі бойынша орналасқан және оның ішінде жергілікті жолдар салынған, үлкен көлік құралдарының қозғалысына аз немесе мүлдем жарамсыз.

Сонымен қатар, қалаларда автомобиль паркінің қарқынды өсуі байқалды, негізінен жеңіл автомобильдер санының өсуі. Қоғамдық көліктің жаңа түрі пайда болды-жолаушыларды тасымалдауда тез және белсенді түрде өз орнын алатын маршруттық таксилер. Қаланы басқару жүйесінің өзгеруі қалалық жолаушылар қоғамдық көлігінің дәстүрлі түрлерінің – трамвай, троллейбус, автобустың жұмысында үлкен қиындықтарға әкелді. Олардың жолаушылар тасымалдау

көлемі күрт төмендеді, күрделі экономикалық және техникалық мәселелер туындады.

Сонымен бірге, осы әлеуметтік-экономикалық өзгерістер қала тұрғындарының еңбек белсенділігінің артуына және соның салдарынан олардың көлік ұтқырлығына себеп болды.

Осы өзгерістер мен факторлардың барлығы қалалық қоғамдық көліктің және оның маршруттық жүйесінің жұмысын ұйымдастыруда айтарлықтай қиындықтар туғызды. Осы қиындықтарды жеңбей, қоғамдық көліктің жұмысын ұйымдастырудың жаңа жүйесін құру немесе жетілдіру мүмкін емес. Қалалардағы көлік проблемалары жолаушыларды тасымалдау кезінде ғана емес, сонымен қатар қала көшелерінде көлік қозғалысын қамтамасыз етуде де өсті, бұл осы жұмыстың өзектілігін анықтайды.

Жұмыстың мақсаты. Қазақстан қалаларындағы қоғамдық көлік жүйесінің даму концепциясының ғылыми-практикалық негіздерін қалыптастыру.

Міндеттері мыналарды қамтиды:

- Қазақстан қалаларындағы қоғамдық көліктердің жолаушыларға қызмет көрсету нарығының қазіргі жай-күйін талдау;

- жолаушыларды тасымалдау бойынша көлік қызметтерінің сапасын бағалау көрсеткіштерінің жүйесін әзірлеу;

- қалалық қоғамдық көлік желісі үшін, тасымалдаушыларға автобустардың оңтайлы түрін және ұтымды санын анықтау;

- қоғамдық жолаушылар көлігін басқару жолдарын жетілдіру мүмкіндіктерін қарастыру және қалалық қоғамдық көлікті дамыту концепциясының алгоритмін әзірлеу.

Зерттеу объектісі. Қоғамдық жолаушылар тасымалдау көлігі.

Зерттеу әдістері. Диссертациялық зерттеу барысында талдау және синтез, салыстыру, жалпылау, дәлелдеу, математикалық модельдеу, ойын теориясының әдістемесі, граф теориясы, аналитикалық әдісі, жүйелік талдау және басқа да ғылыми әдістер қолданылды.

Зерттеудің теориялық және әдіснамалық негізі. Көп салалы нарықтық экономиканың қалыптасуы, нарықтық экономика аясында әлеуметтік бағдарланған экономикалық жүйелердің жұмыс істеуі, оның қызметін жоспарлау мен қаржыландырудың ерекшеліктерін ескере отырып, қалалық жолаушылар көлігі механизмін реформалау мәселелеріне арналған отандық және шетелдік ғалымдардың еңбектері болды. Сонымен қатар экономикалық теорияның ережелері, жүйелік талдау теориясы, экономикалық модельдеу теориясы, көлік логистикасы мен басқару теориясы, экономиканы басқару және мемлекеттік реттеу теориясы болды.

Диссертациялық жұмыстың ғылыми жаңалығы:

- қоғамдық көліктерінің желісін ұйымдастырудың ғылыми негіздемесі келтірілді;

– жолаушыларды тасымалдау бойынша көлік қызметтерінің сапасын бағалау әдістемесі әзірленді;

– алғаш рет қалалық қоғамдық көлік желісі үшін, тасымалдаушыларға жолаушылар ағының құрылымын ескеріп автобустардың оңтайлы модельдерінің ұтымды санын анықтау әдісі ұсынылды;

– жолаушылар қоғамдық көлігімен тұрақты тасымалдауды ұйымдастырудың тиімділігін арттыруға бағытталған ғылыми-практикалық іс-шаралар ұсынылып қалалық қоғамдық көлігін дамытуға арналған концепциясын әзірлеу алгоритмі жасалды.

Диссертациялық зерттеудің теориялық маңыздылығы. Еліміздегі қалаларда тұрақты қоғамдық жолаушылар тасымалдауды ұйымдастырудың маңызды жетіспеушілігімен байланысты. Бұл маңыздылық жолаушылар көлігімен тұрақты тасымалдауды тиімді ұйымдастыру бойынша объективті тәсілдерді, теориялық құрылымдар мен әдістемелік ұсыныстарды әзірлеуден тұрады.

Алынған нәтижелердің практикалық құндылығы. Диссертацияда әзірленген теориялық, әдіснамалық және практикалық ережелерді, алгоритмдер мен әдістерді аймақтық және қалалық әкімшіліктер тұрақты тасымалдаудың автобус маршруттары бойынша халыққа көліктік қызмет көрсетуді ұйымдастырудың тиімділігін арттыру бойынша іс-шаралар мен ғылыми-техникалық бағдарламаларды әзірлеу мен іске асырудың барлық кезеңдерінде, сондай-ақ қоғамдық жолаушылар көлігі қызметтерімен қамтамасыз ететін азаматтық-құқықтық сипаттағы кәсіпорындардың көлік қызметінің тиімділігін арттыру мүмкіндігі.

Диссертациялық жұмыстың зерттеу нәтижелері 6В11367-М.Тынышпаев атындағы ҚазККА "Жол қозғалысын ұйымдастыру" мамандығының студенттері үшін "Жол қозғалысын ұйымдастыру" пәнінің оқу-әдістемелік кешеніне енгізілген және зертханалық сабақтарды өткізу кезінде қолданылады.

"Алматыэлектротранс" ЖШС-де (Алматы қ., Қазақстан) диссертациялық жұмыстың алынған ғылыми нәтижелерін енгізу туралы акт алынды.

Жұмыстың апробациясы. Диссертацияның негізгі ережелері мен зерттеу нәтижелері ЛЖКА "Тасымалдауды ұйымдастыру және көлікті пайдалану" және "Днепр политехникасы" ФТУ "Көліктегі басқару" (Днепр қ., Украина) кафедраларының ғылыми семинарларында, отырыстарында сондай-ақ "Көліктегі инновациялық технологиялар: білім, ғылым, практика" XLIV халықаралық ғылыми-практикалық конференциясында (Алматы, 2019); "VII Жаһандық ғылым және инновация 2019: Орталық Азия" халықаралық ғылыми-практикалық журналында (Астана, 2019); "Ғылым мен практиканың даму тенденциялары" XV халықаралық ғылыми-практикалық конференциясында (Мадрид-Испания, 2021); "Зерттеулерде, практикада және білім беруде ілгерілеу" XVIII Халықаралық ғылыми-практикалық конференциясында (Флоренция-Италия, 2022) баяндалып талқыланды және зерттеу негізінде дайындалған ғылыми-жаңалықтар Казпатент

зияткерлік мекемесінің ғылыми туындылар ретінде бірнеше Авторлық куәліктермен бекітілді.

Жұмыстың құрылымы мен көлемі. Диссертациялық жұмыс кіріспеден, төрт тараудан, жалпы қорытындыдан, жалпы көлемі 143 беттен тұратын 147 әдебиеттер және 36 сурет, 21 кесте мен қосымшадан тұрады.

Кіріспеде өзектілігі ашылды, зерттелетін тақырыпқа байланысты проблемалар нақтыланды. Зерттеудің мақсаты мен міндеттері, жұмыстың ғылыми жаңалығы мен практикалық құндылығы, зерттеу әдістері келтірілген.

Диссертацияның бірінші тарауында Қазақстан қалаларындағы қоғамдық көліктер мәселелері жиынтығы, қоғамдық көлігін зерттеу көрсеткіштеріне статистикалық шолу, қалалық жолаушылар ағынын ағымдағы талдауы, автокөлікпен жолаушыларды тасымалдауды ұйымдастырудың қазіргі жағдайы және қоғамдық көлік қызметін ұйымдастырудың сапасын жетілдіру қажеттіліктері туралы ақпараттық шолу берілген.

Диссертацияның екінші тарауында қоғамдық көліктер желісін ұйымдастырудың ғылыми негіздемесі мен жолаушылар көліктерінің қызметтерінің сапасын бағалау әдістері зерттеліп қоғамдық көліктердің ұтымды санын анықтауға арналған математикалық модельдер мен қоғамдық көлік жүйесін басқарудың ғылыми-экономикалық негіздері келтірілген.

Диссертацияның үшінші тарауында қалалық қоғамдық автокөліктерінің жүйесінің және облыс орталықтарындағы қоғамдық көліктерінің ерекшеліктері қарастырылып, қоғамдық автокөліктер қызметтерін жетілдіру тұжырымдамасы мен қалалық қоғамдық автокөліктер қызметтерін дамыту жобасы берілген.

Диссертацияның төртінші тарауында Қазақстан қалалалық қоғамдық көлікті дамыту концепциясына ұсынылған алгоритмі беріліп, ұсынылған концепцияның тімділігі анықталып қоғамдық көлік жүйесінің қаржылық тұрақтылығы есептелген.

Қорытындыда диссертациялық жұмыстың негізгі нәтижелері мен қорытындылары көрсетілген.

Диссертация тақырыбы бойынша 12 жарияланым жарияланды:

1 Ж.Г.Жанбиров, Л.К.Бекмағамбетова, Г.Е.Жуматаева. Көше қиылыстарында көлік ағынының кептелісінің пайда болуын модельдеу // Вестник КазАТК №1, спецвыпуск, Алматы, 2019 г. С. 215-227.

2 Л.К.Бекмағамбетова, Г.Е. Жуматаева. Заманауи автокөлік кәсіпорындарын ұйымдастыру ерекшеліктері //Международный научно-практический журнал «VII Глобальная наука и инновации 2019: Центральная Азия». Нур-Султан, Казахстан. С.82-87.

3 Л.К.Бекмағамбетова, Г.Қайратқызы, Ж.Байбураева, Ж.Жанбиров. Проблемы подготовки компетентных технических специалистов // Известия НАН РК, Volume 3, Number 331, Серия общественных и гуманитарных наук., Алматы, Казахстан, 2020 г. С.258-264.

4 Л.К.Бекмагамбетова, Ж.Г.Жанбыров, М.С.Изтелеуова. Исследования системы городского транспортного потока в г. Алматы // Вестник КазАТК №2 (113), Алматы, 2020 г., с. 167-174.

5 Л.К.Бекмагамбетова Повышение качества перевозки пассажиров в пригородном сообщении // Материалы XLIV Международной научно-практической конференции «Инновационные технологии на транспорте: образование, наука, практика». Том 1. КазАТК, Алматы, Казахстан, 2020 г. С.278-281.

6 А.Матибрахимов, Л.К.Бекмагамбетова. Повышение качества обслуживания пассажиров на городском пассажирском транспорте // Материалы XLIV Международной научно-практической конференции «Инновационные технологии на транспорте: образование, наука, практика ». Том 1. КазАТК, Алматы, Казахстан, 2020 г. С. 282-286.

7 Л.К.Бекмагамбетова, С.Е.Бекжанова, Д.З.Бекжанов. Қоғамдық көліктерінің желісін ұйымдастырудың ғылыми негіздемесі // XV International scientific and practical conference «Trends in the Development of Science and practice», Madrid, Spain, December 27-29, 2021, p.335-342.

8 Vitalii Naumov, Laura Bekmagambetova, Zukhra Bitileuova, Zhumazhan Zhanbirov, Igor Taran. Mixed Fuzzy-Logic and Game -Theoretical Approach to Justify Vehicle Models for Servicing the Public Bus Line // БД Scopus, журнал “Communications-Scientific Letters of the University of Zilina», 24 (1), 2022. A26-A34.

9 Л.К.Бекмагамбетова, Ғ.Жанбиров, Б.Бақытұлы. Жолаушыларды тасымалдаудағы көліктік-логистикалық жүйелер // Журнал «Вестник КазАТК» №2 (121), Алматы, 2022 г. С.105-113.

10 Л.К.Бекмагамбетова, И.Саукенова, Р.Мусалиева. Заманауи қалалық жолаушылар көлігі жүйесін ұйымдастыру ерекшеліктері // Журнал «Вестник КазАТК» №2 (121), Алматы, 2022 г., с.141-148.

11 Л.К.Бекмагамбетова, М.Н.Айкумбеков Алматы қоғамдық автокөліктерінің жүйесінің ерекшеліктері // XVIII International scientific and practical conference «Advancing in Research, Practice and Education», Florence, Italy, May 10-13, 2022, p.599-603.

12 Л.К.Бекмагамбетова, Ж.Г.Жанбиров Қоғамдық автокөлік қызметтерін жетілдіру тұжырымдамасы // XVIII International scientific and practical conference «Advancing in Research, Practice and Education», Florence, Italy, May 10-13, 2022, p.603-613